

ELİT SPORCULARIN DENETİM ODAĞI VE FİZİKSEL BENLİK ALGISININ CİNSİYETE, YAPILAN SPOR BRANŞINA VE SPOR DENEYİMİNE GÖRE KARŞILAŞTIRILMASI

Canan KOCA *

F. Hülya AŞÇI *

Zeynep Bediz OYAR **

ÖZET

Bu çalışmanın amacı, elit sporcuların denetim odağı ve fiziksel benlik algısının cinsiyete, spor branşına ve spor deneyimine göre karşılaştırılması ve bu iki kavram arasındaki ilişkinin belirlenmesidir. Çalışmaya, bireysel ve takım sporları ile uğraşan 207 erkek ($X_{yaş} = 19.11 \pm 3.28$) ve 122 ($X_{yaş} = 18.50 \pm 3.65$) kız olmak üzere toplam 329 elit sporcu katılmıştır. Çalışmaya katılan sporcuların denetim odaklarının ve fiziksel benlik algılarının belirlenmesi için "Wingate Sporcular için Başarının Sorumluluğunu Alma Ölçeği" ve "Kendini Fiziksel Algılama Envanteri (PSPP)" uygulanmıştır. $2 \times 2 \times 3$ (Cinsiyet x Branş x Spor Deneyimi) tek yönlü varyans analizi (ANOVA) sonuçları, denetim odağı puanlarının cinsiyete göre farklılaştığını ($F_{(1,305)} = 10.77$; $p < .05$), fakat denetim odağı puanlarında yapılan spor branşına ($F_{(1,305)} = 0.89$; $p > .05$) ve spor deneyimine ($F_{(2,305)} = 0.51$; $p > .05$) göre farklılık olmadığını ortaya koymuştur. Fiziksel benlik algısı için yapılan $2 \times 2 \times 3 \times 5$ (Cinsiyet x Branş x Spor Deneyimi x PSPP alt boyutlar) çok yönlü varyans analizi (MANOVA) sonuçlarına göre, spor deneyiminin fiziksel benlik algısı puanları üzerinde etkisi bulunmuştur (Hotelling's $T^2 = 0.12$; $F_{(10, 546)} = 3.31$; $p < .01$). Takiben yapılan varyans analiz sonuçları, bu etkinin fiziksel benlik algısının fiziksel kondisyon ($F_{(2,278)} = 10.59$; $p < .01$), vücut çecicilliği ($F_{(2,278)} = 7.56$; $p < .01$), kuvvet ($F_{(2,278)} = 3.14$; $p < .01$) ve genel fiziksel yeterlik ($F_{(2,278)} = 3.39$; $p < .01$) alt boyutları için anlamlı olduğunu göstermiştir. Fiziksel benlik algısı ve denetim odağı arasındaki ilişkiyi test etmek için yapılan Pearson Çarpım Momentler Korelasyon Analizine göre, fiziksel benlik algısının fiziksel kondisyon ve kuvvet alt boyutları ile denetim odağı puanları arasında pozitif, anlamlı fakat, düşük bir ilişkinin olduğu bulunmuştur ($r = 0.16$; $p < 0.01$ ve $r = 0.19$; $p < 0.01$ sırasıyla). Cinsiyet, spor branşı ve spor deneyimi kontrol edilerek yapılan kısmi korelasyon analizi sonuçları da, benzer alt boyutlar ile denetim odağı puanları arasında anlamlı ilişkinin ($r = 0.15$; $p < 0.01$ ve $r = 0.13$; $p < 0.05$ sırasıyla) olduğunu göstermiştir. Bulgular, kız ve erkek sporcuların denetim odağı puanlarının farklılaştığını, kız sporcuların erkeklere göre daha içsel denetimli olduklarını, spor deneyiminin, sporda başarı için gerekli olan motor yeteneklerin algılanmasında etken olduğunu ortaya koymaktadır. Ayrıca bu araştırmanın sonucunda, fiziksel algılamanın kuvvet ve fiziksel kondisyon alt boyutları ile denetim odağı arasında anlamlı ve olumlu bir ilişki elde edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Denetim odağı, fiziksel benlik algısı, cinsiyet, spor deneyimi

Geliş tarihi: 27.12.2002; Yayına kabul tarihi: 20.12.2003

* Başkent Üniversitesi, Spor Bilimleri Bölümü, ANKARA

** Cebeci Kız Meslek Lisesi, ANKARA

COMPAREMENT OF CONTROL FOCUS AND PHYSICAL SELF-PERCEPTION WITH GENDER, TYPE OF SPORT AND SPORT EXPERIENCE OF ELITE ATHLETES

ABSTRACT

The purpose of this study was to compare locus of control and physical self-perception level of elite athletes with regard to gender, types of sport and sport experience and to determine the relationship between these two concepts. 207 male ($M_{age} = 19.11 \pm 3.28$) and 122 female athletes ($M_{age} = 18.50 \pm 3.65$) from individual and team sports were participated to this study. For assessing locus of control and physical self-perception level of athletes "Wingate Sport Achievement Responsibility Scale (WSARS)" and "Physical Self-Perception Profile (PSPP)" were administered to participants respectively. The results of $2 \times 2 \times 3$ (Gender x Types of Sport x Sport Experience) univariate analysis of variance (ANOVA) demonstrated that there was a significant differences in locus of control with regard to gender ($F_{(1,305)} = 10.77; p < .05$), but there was no significant difference in LOC with regard to types of sport ($F_{(1,305)} = 0.89; p > .05$) and sport experience ($F_{(2,305)} = 0.51; p > .05$). $2 \times 2 \times 3 \times 5$ (Gender x Types of Sport x Sport Experience x Subscales of PSPP) multivariate analysis of variance (MANOVA) revealed significant overall sport experiences multivariate main effects on the subscales of physical self-perception (Hotelling's $T^2 = 0.12; F_{(10, 546)} = 3.31; p < .01$). Followed-up univariate analysis indicated that this main effect could be attributed to physical condition ($F_{(2,278)} = 10.59; p < .01$) body attractiveness ($F_{(2,278)} = 7.56; p < .01$) strength ($F_{(2,278)} = 3.14; p < .01$) and global physical self-worth ($F_{(2,278)} = 3.39; p < .01$) subscales of PSPP. To determine the relationship between physical self-perception and locus of control, Pearson Product moment correlation was conducted. According to Pearson Product Moment Correlation analysis there was a positive, significant; but weak relationship between locus of control and two subscales of PSPP -physical condition and strength- ($r = 0.16; p < 0.01$ and $r = 0.19; p < 0.01$ respectively). In addition, the results of partial correlation analysis by controlling gender, types of sport and sport experience showed that there was a significant relation between locus of control and the same subscales of PSPP -physical condition and strength- ($r = 0.15; p < 0.01$ and $r = 0.13; p < 0.05$ respectively). The results of this study indicated that there was a significant difference in locus of control between female and male athletes and female athletes had more internal control than male athletes. Additionally, sport experience has an effect on physical self-perception. Besides, a significant and positive relationship was obtained between locus of control and strength and physical condition subscales of physical perception.

Key Words: Locus of control, physical self-perception, gender, sport experience

GİRİŞ

Spora katılımın bireyin psikolojik gelişimine etkisi, uzun yıllardan beri spor bilimleri alanında çalışan araştırmacıların ilgisini çekmektedir. Araştırmacılar bu etkiyi ortaya koymak amacıyla, spora katılım ile bir çok psikolojik kavram arasındaki ilişkiyi incelemiştir.

Spora katılım ile ilişkisi araştırılan kavramlardan birisi "denetim odağı" kavramıdır. Denetim odağı kavramı, ödül ya da ceza biçiminde iyi ya da kötü, insanların başına gelenlerin nedenlerine ilişkin genel bir beklenti veya inanç olarak tanımlanmaktadır⁽¹⁾. Denetim odağı, içsel ve dışsal olmak üzere iki uçlu ve devam eden bir düzeyde ölçülmektedir. Rotter'ın Sosyal Öğrenme Kuramına dayanan denetim odağı kavramı doğrultusunda başarı veya başarısızlıklarını yetenek ve çaba gibi içsel nedenlere yükleyen bireyler içsel denetimli, şans ve işin güçlük derecesi gibi dışsal nedenlere yükleyen bireyler ise dışsal denetimli olarak tanımlanmaktadır⁽²⁶⁾.

Spor alanında yapılan çalışmalarda çoğunlukla denetim odağı puanlarının cinsiyete ve spor branşına göre farklılaşp farklılaşmadığı incelenmiştir. Bazı araştırmalar kızlar ve erkeklerin denetim odağı puanları arasında anlamlı bir fark bulurken ⁽³¹⁾, bazı araştırmaların sonucunda ise cinsiyetler arasında anlamlı bir fark bulunamamıştır ^(15, 19,27,28). Örneğin, Bird ve Williams ⁽⁵⁾ yaptıkları araştırmanın sonucunda, erkeklerin performanslarının sonuçlarını efor gibi içsel nedenlere attettiklerini, kızların ise şans gibi dışsal nedenlere attettiklerini bulurken, Rudisill ⁽²⁷⁾ performanslarının sonuçlarını nelere attettikleri bakımından kızlar ve erkekler arasında bir fark bulamamış, her iki grubun da başarısızlıklarının sonuçlarını daha içsel nedenlere attettiklerini ortaya koymuşlardır. Spor branşının denetim odağı üzerindeki etkisini değerlendirmek için yapılan bazı araştırmaların sonucunda ise bireysel ve takım sporlarıyla uğraşan sporcular arasında anlamlı bir fark bulunurken ^(21,29), bazı çalışma bulguları fark olmadığını ortaya koymuştur ^(8,20). Tenenbaum ve Furst ⁽²⁹⁾ yapmış oldukları çalışmanın sonucunda, bireysel sporlarla uğraşan sporcuların başarısızlıklarını takım sporlarıyla uğraşan sporculara göre daha içsel sebeplere attettiklerini, fakat başarısızlık durumlarında bunun çok açık olmadığını belirtmişlerdir. Yazarlar, bu sonucu bireysel sporlarla uğraşan sporcuların performans sonuçlarını diğerleri ya da çevre gibi dışsal faktörlere atfetmede takım sporları ile uğraşan sporculara göre daha kısıtlı olmalanna bağlamışlardır.

Son yıllarda araştırmacılar tarafından spora katılımı ilişkisi araştırılan bir başka psikolojik kavram da benlik algısıdır. Önceleri benlik kavramı tek boyutlu bir yapı olarak ele alınırken, günümüzde artık hiyerarşik ve çok yönlü bir yapıya sahip olduğu kabul edilmektedir ^(13,17,23). Geliştirilen hiyerarşik ve çok yönlü benlik kavramı modellerinde, benlik kavramının bir alt bileşeni olarak fiziksel benlik algısı ele alınmış ve bu modellerden yola çıkarak Fox ve Corbin ⁽¹⁴⁾ psikomotor boyutta kendini algılama envanteri geliştirmişlerdir. Fox ⁽¹³⁾ a göre, fiziksel ben ya da fiziksel benlik algısı kendine güvenin ve benlik kavramının önemli bir ögesidir ve bireyin psikomotor boyut öğelerinde (kuvvet, dayanıklılık, fiziksel görünüm) kendini algılayışını içerir. Spor bilimleri alanında fiziksel benlik algısıyla ilgili yapılan çalışmalara bakıldığında, bu çalışmaların daha çok sporcuların ve sporcu olmayanların fiziksel benlik algılarının karşılaştırılması ve fiziksel benlik kavramına spor branşının, cinsiyetin ve bazı psikolojik değişkenlerin etkisi konularında yoğunlaştığını görmekteyiz. Örneğin, Marsh ⁽²⁴⁾ yaptığı çalışmada sporcu olanlarla sporcu olmayanların fiziksel benlik algılarını karşılaştırmış ve sporcuların fiziksel algılama puanlarının sporcu olmayanların puanlarından daha yüksek olduğu bulmuştur. Ülkemizde yapılan çalışmalarda ise ^(2,4,7) farklı spor branşlarında yer alan sporcuların fiziksel algılama düzeyleri belirlenmiş ve sporcuların fiziksel algılama düzeylerinin normal bireylerden daha yüksek olduğu bulunmuştur.

Sporadaki başarı için gerekli olan becerilerini yeterli algılama veya becerileri hakkında olumlu düşüncelere sahip olma, sporcuların başarı ve başarısızlıklarını nelere attettikleri bakımından önem taşımaktadır. Burns ⁽⁶⁾ yüksek benlik saygısı ve olumlu yeterlik duyguları olan bireylerin, içsel denetim odaklı olduklarını, kendisini güvensiz, şanssız ya da yetersiz olduğunu hisseden bireylerin ise dışsal denetim odaklı olduklarını bulmuştur. Yapılan çalışmalar, öz-saygısı ve kendini algılama düzeyi yüksek olan bireylerin davranışlarının sonuçlarını daha içsel, durağan ve kontrol

edilebilen faktörlere attettiklerini, öz-saygısı ve kendini algılama düzeyi düşük olanların ise başarılarını şans gibi daha dışsal nedenlere, başarısızlıklarını ise daha içsel nedenlere attettiklerini göstermektedir ⁽³⁰⁾. Bir başka çalışmada ⁽⁹⁾, özel egzersiz için denetim odağı ölçeği kullanılarak fiziksel uygunluk programına katılan bayan katılımcıların kişilik özellikleri araştırılmış ve benlik saygısı ile içsel denetim odağı arasında olumlu bir ilişki bulunmuştur.

Yazılı kaynaklar incelendiğinde, spora katılımın denetim odağı ve benlik kavramı ve benlik saygısı kavramlarıyla olan ilişkisini inceleyen çalışmaların var olduğu, fakat bunların özellikle de fiziksel benlik algısıyla ilgili çalışmaların daha çok sporcular ve sporcu olmayanların karşılaştırılması üzerinde yoğunlaştığı, fakat bu iki kavram arasındaki ilişkiyi araştıran ve spora katılımın bu ilişkiye olan etkisini inceleyen çalışmaların çok sınırlı sayıda olduğu gözlenmektedir. Bu bağlamda, bu çalışmanın amacı, elit sporcuların denetim odaklarının ve fiziksel benlik algılarının cinsiyete, spor branşına ve spor deneyimine göre karşılaştırılması ve bu iki kavram arasındaki ilişkinin belirlenmesidir.

YÖNTEM

Katılımcılar: Araştırmanın örneklemini bireysel ve takım sporları ile uğraşan 207 erkek ($X_{\text{yaş}} : 19.11 \pm 3.28$) ve 122 bayan ($X_{\text{yaş}} : 18.50 \pm 3.65$) olmak üzere toplam 329 gönüllü elit sporcu oluşturmuştur. Çalışmaya, bireysel sporlardan güreş, tekvando, atletizm, cimnastik, boks, tenis branşlarından 121 erkek ve 60 kız; takım sporlarında voleybol (Süperlig), basketbol (I. Lig ve II. Lig), futbol (III. Lig), ve hentbol (Süperlig) branşlarından 86 erkek ve 62 kız sporcu gönüllü olarak katılmıştır. Çalışmaya katılan tüm sporcular, spor deneyimleri baz alınarak 1-5 yıl ($n=144$), 6-10 yıl ($n=121$) ve 11 yıl-üstü ($n=55$) deneyime sahip sporcular olarak sınıflandırılmıştır.

Veri Toplama Araçları

Wingate Sporcular için Başarının Sorumluluğunu Alma Envanteri:

Deneklerin denetim odaklarını ölçmek için "Wingate Sporcular için Başarının Sorumluluğunu Alma Envanteri" kullanılmıştır. 5'li Likert tipi cevap formu kullanılan bu ölçekte, 11 pozitif ve 11 negatif olmak üzere toplam 22 madde bulunmaktadır. Bu envanterin Türkiye için geçerlik ve güvenilirlik çalışması Hasırcı ⁽¹⁶⁾ tarafından yapılmıştır.

Kendini Fiziksel Algılama Envanteri (Physical Self Perception Profile, PSPP):

Kişinin 4 alt boyut (sportif yeterlilik, fiziksel kondisyon, vücut çekiciliği, kuvvet) ve bir genel boyut olarak ele alınan genel fiziksel yeterlik boyutunda kendini algılamasını ölçen envanter, her alt ölçekte 6 madde içeren toplam 30 maddeden oluşmaktadır. Envanter, her madde için kişiye iki farklı insanı tanımlayan ifade sunmakta ve kişiden bu farklı gruptan hangisine ne derecede benzediğine karar verdikten sonra bu benzemenin derecesini "Tam Bana Uygun" veya "Bana Oldukça Uygun" ifadelerini kullanarak yapmaktadır. Maddelerin puanlanması 1 ile 4 arasındadır. "4" yüksek yeterlik "1" ise düşük yeterliği ifade etmektedir. Envanter fiziksel algılamanın 5 farklı boyutunda, her boyut için ayrı ayrı olmak üzere 6 ile 24 arasında değişen puanlar vermektedir ⁽¹³⁾. Bu envanterin geçerlik ve güvenilirlik çalışması Aşçı, Aşçı ve Zorba ⁽³⁾ tarafından yapılmıştır.

Verilerin Toplanması:

"Wingate Sporcular için Başarının Sorumluluğunu Alma Envanteri" ve "Kendini Fiziksel Algılama Envanteri (Physical Self Perception Profile)" araştırmacılar tarafından sporculara antrenmanlarından önce uygulanmıştır. Uygulamadan önce, antrenörlerden sporcuların çalışmaya katılmaları için izin alınmış ve sporculara anketin araştırma amaçlı olduğu belirtilerek anketin doldurulması ile ilgili açıklamalar yapılmıştır.

Verilerin Analizi:

Elit sporcuların denetim odağı puanlarını cinsiyete, yapılan spor branşına ve spor deneyimine göre karşılaştırmak amacı ile 2 x 2 x 3 (Cinsiyet x Branş x Spor Deneyimi) varyans analizi (ANOVA) yapılmıştır. Fiziksel benlik algısı puanları ise 2 x 2 x 3 x 5 (Cinsiyet x Branş x Spor Deneyimi x PSPP alt boyutlar) çok yönlü varyans analizi (MANOVA) kullanılarak cinsiyet, spor branşı ve spor deneyimi etkileri açısından değerlendirilmiştir.

Fiziksel algılama düzeyi ve denetim odağı arasındaki ilişkiyi test etmek amacı ile Pearson Çarpım Momentler Korelasyon Analizi ve kısmi korelasyon analizi uygulanmıştır. Çalışmada anlamlılık düzeyi 0.05 olarak alınmıştır.

BULGULAR

Tablo 1'de bireysel ve takım sporlarında yer alan elit sporcuların denetim odağı puanları cinsiyete ve spor deneyimine göre sunulmuştur. Tablo 1 incelendiğinde bireysel ve takım sporu ile uğraşan kız sporcuların ortalama denetim odağı puanlarının, farklı spor deneyimi gruplarında bile erkek sporculardan daha yüksek olduğu görülmektedir.

Yapılan 2 x 2 x 3 (Cinsiyet x Branş x Spor Deneyimi) varyans analiz sonuçları da denetim odağı puanlarının cinsiyete göre farklılaştığını ortaya koymuştur ($F_{(1,305)} = 10.77$; $p < .05$). Öte yandan, yapılan spor branşının ($F_{(1,305)} = 0.89$; $p > .05$) ve spor deneyiminin ($F_{(2,305)} = 0.51$; $p > .05$) denetim odağı puanlarına anlamlı etkisi bulunmamıştır Cinsiyet farklılığı incelendiğinde, yukarıda da bahsedildiği gibi kız sporcuların ($X = 74.36 \pm 8.50$) denetim odağı puanlarının erkek sporcuların ($X = 69.57 \pm 7.38$) puanlarından daha yüksek olduğu bulunmuştur (Tablo 1). Bunun yanısıra, denetim odağı puanları için Cinsiyet x Spor Branşı, Cinsiyet x Spor Deneyimi, Spor Branşı x Spor Deneyimi, Cinsiyet x Spor Branşı x Spor Deneyimi etkileşimleri anlamlı bulunmamıştır ($p > .05$).

Tablo 1: Elit Sporcuların Denetim Odağı Puanları Ortalamaları ve Standart Sapmaları

		Spor Deneyimi					
		1-5 yıl		6-10 yıl		11-üstü	
Cinsiyet	Spor Branşı	\bar{X}	SS	\bar{X}	SS	\bar{X}	SS
Kız	Bireysel	74.45	7.72	74.32	10.51	74.33	9.29
	Takım	73.85	7.60	74.79	7.28	74.13	11.38
Erkek	Bireysel	66.49	7.14	70.89	7.80	70.15	9.53
	Takım	72.00	5.51	70.97	7.09	71.71	5.66

Tablo 2'de fiziksel benlik algısı puanları cinsiyete, spor branşına ve spor deneyimine göre verilmiştir. Fiziksel benlik algısı için yapılan 2 x 2 x 3 x 5 (Cinsiyet x Branş x Spor Deneyimi x PSPP alt boyutları) çok yönlü varyans analizi (MANOVA) sonuçlarına göre, spor deneyiminin (Hotelling's $T^2 = 0.12$; $F_{(10, 546)} = 3.31$; $p < .01$) fiziksel benlik algısı puanları üzerine etkisi bulunurken, yapılan MANOVA analizleri cinsiyetin (Hotelling's $T^2 = 0.01$; $F_{(10, 546)} = 0.65$; $p > .01$) ve spor branşının (Hotelling's $T^2 = 0.01$; $F_{(10, 546)} = 0.64$; $p > .01$) fiziksel benlik algısı puanları üzerine anlamlı etkisi olmadığını göstermektedir. Takiben yapılan varyans analizi sonuçları ise, spor deneyimi etkisinin fiziksel benlik algısının fiziksel kondisyon ($F_{(2,278)} = 10.59$; $p < .01$), vücut çekiciliği ($F_{(2,278)} = 7.56$; $p < .01$), kuvvet ($F_{(2,278)} = 3.14$; $p < .01$) ve genel fiziksel yeterlik ($F_{(2,278)} = 3.39$; $p < .01$) alt boyutları için anlamlı olduğunu göstermiştir (Tablo 2).

Tablo 2: Elit Sporcuların Fiziksel Algılama Düzeyi Puanları Ortalamaları ve Standart Sapmaları

	Cinsiyet	Spor Branşı	Spor Deneyimi					
			1-5 yıl		6-10 yıl		11-üstü	
PSPP			\bar{X}	SS	\bar{X}	SS	\bar{X}	SS
Atletik Yeterlilik	Kız	Bireysel	17.92	2.59	17.79	3.27	18.20	6.36
		Takım	18.79	3.12	18.25	2.85	20.57	2.37
	Erkek	Bireysel	17.06	3.39	18.08	3.03	18.29	3.34
		Takım	16.89	3.95	18.59	3.27	17.89	3.03
Fiziksel Kondisyon	Kız	Bireysel	14.75	3.39	18.07	2.58	21.00	4.24
		Takım	16.63	3.44	17.17	3.23	19.43	4.61
	Erkek	Bireysel	16.53	2.93	18.16	2.78	18.29	4.08
		Takım	16.61	3.07	17.69	3.33	17.36	3.45
Vücut Çekiciliği	Kız	Bireysel	14.88	3.44	15.86	2.52	19.00	.00
		Takım	15.84	4.27	16.29	3.77	17.86	4.06
	Erkek	Bireysel	15.29	2.51	17.04	2.92	17.36	3.41
		Takım	14.50	2.41	15.79	3.38	16.79	2.88
Genel Fiziksel Yeterlilik	Kız	Bireysel	15.13	3.49	16.04	3.14	19.00	1.41
		Takım	16.11	3.78	16.42	3.31	17.57	2.44
	Erkek	Bireysel	16.18	3.02	16.56	3.14	17.86	2.91
		Takım	16.17	2.07	16.00	2.80	16.89	3.40
Kuvvet	Kız	Bireysel	16.79	2.75	17.36	3.52	18.00	3.66
		Takım	16.95	3.49	17.79	2.87	18.71	3.45
	Erkek	Bireysel	16.39	2.99	17.96	3.37	18.21	2.49
		Takım	16.39	3.16	17.55	2.68	16.32	3.76

Yapılan post-hoc analiz sonuçları, spor deneyimi 1-5 yıl olan sporcuların fiziksel kondisyon ve vücut çekiciliği puanlarının 6-10 yıl ve 11 üstü spor deneyimine sahip sporcuların puanlarından daha düşük olduğunu ortaya koymuştur. Ayrıca, post-hoc analiz sonuçları, genel fiziksel yeterlik

alt boyutunda spor deneyimi 1-5 yıl olan sporcularla spor deneyimi 11 yıl ve üstü olan sporcular arasında fark olduğunu; kuvvet alt boyutunda ise, spor deneyimi 6-10 yıl olan sporcuların bu alt boyuttaki puanlarının ($\bar{X}= 17.67$) spor deneyimi 1-5 yıl olan sporculardan yüksek olduğunu göstermektedir.

Bunun yanısıra, fiziksel benlik algısı puanları için Cinsiyet x Spor Branşı, Cinsiyet x Spor Deneyimi, Spor Branşı x Spor Deneyimi, Cinsiyet x Spor Branşı x Spor Deneyimi etkileşimleri anlamlı bulunmamıştır ($p>.05$).

Pearson Çarpım Momentler Korelasyon analizi sonuçlarına göre denetim odağı ve "Kendini Fiziksel Algılama Envanteri" nin fiziksel kondisyon ve kuvvet alt boyutları arasında pozitif fakat zayıf bir ilişki bulunmuştur (sırasıyla, $r=0.16$; $p<.01$ ve $r=0.19$; $p<.01$). Cinsiyet, spor branşı ve spor deneyimi kontrol edilerek yapılan kısmi korelasyon sonucunda, denetim odağı ve PSPP' nin fiziksel kondisyon ve kuvvet alt boyutları arasında pozitif bir ilişki (sırasıyla, $r=0.15$; $p<.01$ ve $r=0.13$; $p<.01$) bulunmuştur.

TARTIŞMA

Bu çalışmanın amacı, elit sporcuların denetim odağı ve fiziksel benlik algısının cinsiyete, spor branşına ve spor deneyimine göre karşılaştırılması ve bu iki kavram arasındaki ilişkinin belirlenmesidir.

Denetim odağı boyutu için yapılan analiz sonucunda kız ve erkek sporcuların denetim odağı puanları arasında anlamlı bir fark bulunmuştur. Kız sporcuların puanları erkek sporcuların puanlarından daha yüksektir. Bu sonuç kız sporcuların başarı ve başarısızlıklarının sonuçlarını daha içsel sebeplere atfettiklerini, erkek sporcuların ise daha dışsal sebeplere atfettiklerini göstermektedir. Genel psikoloji literatürüne bakıldığında, denetim odağı boyutunda kızlar ve erkekler arasında bir fark olduğu açıkça ortaya konmasına rağmen ^(1,11,18,25), spor alanındaki çalışmalar bu konu ile ilgili net sonuçlar sunmamaktadır. Örneğin, yapılan bazı çalışmaların ^(5,31) sonucunda, erkeklerin performanslarının sonuçlarını efor gibi içsel nedenlere atfettikleri, kızların ise şans gibi dışsal nedenlere atfettikleri bulunmuşken, Tenenbaum ve Furst ⁽²⁹⁾, kızların başarısızlıklarını daha içsel nedenlere atfettiklerini fakat başarı durumunda kızlar ve erkekler arasında farklılık olmadığını belirtmişler ve bu sonucu da kadının spor ortamındaki konumuna bağlamışlardır. Bir başka çalışmada ise, Rudisill ⁽²⁷⁾, performanslarının sonuçlarını nelere atfettikleri bakımından kızlar ve erkekler arasında bir fark olmadığını, her iki grubun da başarısızlıklarının sonuçlarını daha içsel nedenlere atfettiklerini bulmuştur. Bu bağlamda bu sonuç, spor alanında yapılan bazı çalışmaların sonuçlarıyla benzerlik gösterirken ^(15,22,27,28), bazılarıyla da çelişkili görünmektedir ^(19,24,31). Spor literatüründe yer alan çalışmalarda bu çelişkili bulgular, denetim odağı kavramının spor ortamındaki başarı ve başarısızlık durumları kontrol edilerek araştırılmasının gerekliliğini ortaya koymaktadır.

Ayrıca bu çalışmadan elde edilen başka bir sonuca göre sporcuların başarı ve başarısızlıklarının sonuçlarını içsel veya dışsal sebeplere atfetmeleri onların bireysel veya takım sporlarıyla uğraşmaları göze alındığında bir farklılık göstermemektedir. Bu sonuç yapılan bazı çalışmaların sonuçlarıyla tutarlılık gösterirken ^(8,20,19) bazı çalışmaların sonuçlarıyla ise çelişmektedir ^(21,29).

Tenenbaum ve Furst ⁽²⁹⁾ yapmış oldukları çalışmanın sonucunda, bireysel sporlarla uğraşan sporcuların başarısızlıklarını takım sporlarıyla uğraşan sporculara göre daha içsel sebeplere atfettiklerini, fakat başarısızlık durumlarında bunun çok açık olmadığını belirtmişlerdir. Yazarlar, bu sonucu bireysel sporlarla uğraşan sporcuların performans sonuçlarını diğerleri ya da çevre gibi dışsal faktörlere atfetmede takım sporları ile uğraşan sporculara göre daha kısıtlı olmalarına bağlamışlardır. Takım ve bireysel sporcular arasındaki farkı inceleyen bu çalışmalarda başarı ve başarısızlık durumları ayrı ayrı değerlendirilmiş ve farklılık sadece başarı durumunda gözlenmiştir. Bu çalışmada ise, başarı ve başarısızlık birarada ele alınıp genel bir denetim odağı puanı üzerinden değerlendirme yapılmıştır. Çalışmaların bulguları arasındaki tutarsızlık bu nedenden kaynaklanıyor olabilir.

Ayrıca, bu çalışmanın sonucunda spor deneyiminin de sporcuların denetim odakları puanları üzerinde bir etkisinin olmadığı bulunmuştur. Yazılı kaynaklarda spor deneyiminin denetim odağı puanları üzerini etkisini araştıran bir çalışmaya rastlanmamakla beraber, bu çalışmadan elde edilen bulgular, spor deneyimi arttıkça, denetim odağı puanlarında bir değişim olmadığını ortaya koymaktadır. İleride yapılacak çalışmalarda spor deneyiminin farklı tanımlanmasının neden olabileceği sonuçların göz önüne alınması gerekebilir.

Fiziksel benlik algısı boyutu için yapılan analiz sonucunda ise, spor deneyiminin sporcuların fiziksel benlik algısı puanları üzerinde etkisi bulunurken, cinsiyetin ve spor branşının fiziksel benlik algısı puanları üzerinde bir etkisi bulunamamıştır. Spor deneyiminin etkisi ise fiziksel algılamanın fiziksel kondisyon, vücut çekiciliği, kuvvet ve genel fiziksel yeterlik alt boyutları için anlamlı olduğu bulunmuştur. Elde edilen bulgular, spor deneyimi yüksek olan sporcuların spor deneyimi düşük olan sporculara göre fiziksel kondisyon, vücut çekiciliği, genel fiziksel yeterlik ve kuvvet gibi önemli psikomotor boyutlarında kendilerini fiziksel algılamalarının daha yüksek olduğunu göstermektedir.

Fiziksel benlik algısı ile ilgili elde edilen bir başka bulgu ise kız ve erkek elit sporcular arasında fiziksel benlik algısı puanları bakımından bir farklılığın olmamasıdır. Yapılan çalışmalarda genellikle erkeklerin fiziksel benlik algısı puanlarının kızlardan daha yüksek olduğu ortaya konmaktadır ^(17,28,24). Bu çalışmada kız ve erkek sporcular arasında bir farklılığın çıkmamasının nedeni, spor ortamının kadın sporcular üzerindeki olumlu etkileriyle açıklanabilir. Örneğin, Koca ve Aşçı'nın ⁽¹⁹⁾ yapmış oldukları çalışmada kadın sporcuların, sporcu olmayan kadınlara nazaran büyük çoğunluğunun sporcu erkekler gibi androjen ve erkeksi cinsiyet rolü kategorisinde yer aldıklarını bulmuşlardır. Kadın sporcuların sahip oldukları erkeksi özellikler onların fiziksel benliklerini ve atletik yerliklerini yüksek algılamalarında bir etken olarak düşünülebilir. Yine de Hayes ve arkadaşlarının ⁽¹⁷⁾ belirttiği gibi bir çok fiziksel benlik araştırmasında, kadının benlik algısının neden düşük olduğu çok belirgin değildir. İleride yapılacak çalışmalarda, kadın ve erkeğin sporcuların fiziksel benlik algıları üzerinde etken olabilecek spor ortamı ile ilgili değişkenler ve de kültürel boyutlar incelenmelidir.

Denetim odağı ve kendini fiziksel algılama arasındaki ilişkiyi test etmek amacıyla yapılan korelasyon sonucuna göre, denetim odağı ve kendini fiziksel algılamanın fiziksel kondisyon ve kuvvet alt boyutları arasında pozitif, anlamlı fakat zayıf bir ilişki bulunmuştur. Cinsiyet, spor branşı ve spor deneyimi kontrol edilerek yapılan kısmi korelasyon analizine göre ise denetim

odağı ve kendini fiziksel algılamanın yine fiziksel kondisyon ve kuvvet alt boyutları için anlamlı bir ilişki saptanmıştır. Bu sonuç, fiziksel kondisyonunu ve kuvvetini yüksek algılayan sporcuların davranışlarının sonuçlarını daha içsel nedenlere atfettiklerini, fakat fiziksel kondisyonunu ve kuvvetini düşük algılayanların ise davranışlarının sonuçlarını daha dışsal nedenlere atfettiklerini göstermektedir ve bu sonuç yapılan çalışmaların bazılarıyla tutarlıdır⁽³⁰⁾. Örneğin, Weiss, McAuley, Ebbeck ve Wiese⁽³⁰⁾ çocuklarda benlik saygısı ve denetim odağı ilişkisini araştırdıkları çalışmada, fiziksel ve sosyal yeterliğini yüksek algılayan çocukların fiziksel ve sosyal yeterliğini düşük algılayan çocuklara göre davranışlarını daha içsel nedenlere atfettiklerini ve kişisel kontrollerinin daha yüksek olduğunu bulmuşlardır. Bu çalışmada sosyal yeterlik alt boyutu için bir ilişki elde edilmemiştir. Bunun nedeni olarak, bu çalışmada kapalı uçlu bir denetim odağı envanteri kullanılmasına ve katılımcıların gençlerden oluşması gösterilebilir. Weiss ve arkadaşları⁽³⁰⁾ ise açık uçlu bir denetim odağı envanteri kullanmışlardır ve çalışmalarını çocuklar üzerinde yapmışlardır.

Sonuç olarak, bu çalışmadan elde edilen bulgular, denetim odağı puanlarının cinsiyete göre farklılaştığını ve kız sporcuların davranışlarının sonuçlarını erkek sporculara göre daha içsel nedenlere atfettiklerini göstermektedir. Ayrıca, spor deneyiminin de sporcuların kendilerini fiziksel algılama puanları üzerinde önemli bir etken olduğu bulunmuştur. Bunun yanı sıra, bulgular kendini fiziksel algılamanın fiziksel kondisyon ve kuvvet alt boyutlarında yeterli algılayan sporcuların davranışlarının sonuçlarını daha içsel nedenlere atfettikleri ortaya koymuştur.

KAYNAKLAR

1. Ames, C. (1978). Children's Achievement Attributions and Self-reinforcement: Effects of Self-concept and Competitive Reward Structure. *Journal of Educational Psychology*, 70, 345-355.
2. Aşçı, F. H. (1996). Genç Erkek Milli Basketbolcuların Kendini Fiziksel Algılama ve Beden İmgelerinden Hoşnut Olma Profilleri. *Spor Bilimleri Dergisi*, 7 (4), 13-20.
3. Aşçı, F. H., Aşçı, A., ve Zorba, E. (1999). Cross-cultural Validity and Reliability of the Physical Self-Perception Profile. *International Journal of Sport Psychology*, 30,399-406.
4. Aşçı, F. H., ve Kin, A. (1998). Bayan Futbolcularda Kaygı ve Kendini Fiziksel Algılama Düzeyi. *Spor Bilimleri Dergisi*, (9), 3, 3-10.
5. Bird, A. M., ve Williams, J. M. (1980). A developmental-attribution Analysis of Sex-role Stereotypes for Sport. *Developmental Psychology*, 16, 319-322.
6. Burns, R. (1982). *Self-concept Development and Education*. New York: Holt, Rinehart and Winston.
7. Çağlar, E. (1999). Erkek Hentbolcularda Kendini Fiziksel Algılama ve Kaygı Düzeyi. *Spor Bilimleri Dergisi*, 10, 2-3-4, 33-40.
8. DeGuiseppe, R. A. (1973). Internal-external Control of Reinforcement and Participation in Team, Individual and Intramural Sports. *Perceptual and Motor Skills*, 36, 33-34.
9. Doganis, G., Theodorakis, Y., ve Bagiatis, K. (1991). Self-esteem and Locus of Control in Adult Female Fitness Program Participants. *International Journal of Sport Psychology*, 22, 154-164.
10. Dönmez, A. (1985). Denetim Odağı, Kendine Saygı ve Üç Değişken: Çevre Büyüklüğü, Yaş, Aile Ortamı. *Eğitim ve Bilim Dergisi*, 55, 4-15.
11. Dweck, C. S., ve Repucci, N. D. (1973). Learned Helplessness and Reinforcement Responsibility in Children. *Journal of Personality and Social Psychology*, 25, 109-116.

13. Fox, K. R. (1990). Physical Education and The Development of Self-esteem in Children. In N. Armstrong. (Edit.). *New Directions in Physical Education Towards a National Curriculum.* (sf.33-54). Champaign: Human Kinetics.
14. Fox, K. R. ve Corbin, C. B. (1989) The Physical Self-perception Profile: Development and Preliminary Validation. *Journal of Sport and Exercise Psychology*, 11, 408-430.
15. Gill, D. L. (1980). Success-failure Attributions in Competitive Groups: An Exception to Egocentrism. *Journal of Sport Psychology*, 2, 106-114.
16. Hasırcı, S. Performans (1990). Sporcularında Denetim Odağı. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Dokuz Eylül Üniversitesi, İzmir.
17. Hayes, S. D., Crocker, P. R. E., ve Kowalski, K. C. (1999). Gender Differences in Physical Self-perceptions, Global Self-esteem and Physical Activity: Evaluation of the Physical Self-perception Profile Model. *Journal of Sport Behavior*, 22, 1-14.
17. Horn, T. S. ve Claytor, R. P. (1993). Developmental Aspects of Exercise Psychology. In P. Seragianian, (Edit.). *Exercise Psychology. The Influence of Physical Exercise on Psychological Processes.* (sf. 299-317). New York: John Wiley & Sons Inc.
18. Iso-Ahola, S. E. (1979). Sex Role Stereotypes and Causal Attributions for Success and Failure in Motor Performance. *Research Quarterly*, 50, 630-640.
19. Koca, C., ve Aşçı, F. H. (2000). Liseli Kız ve Erkek Sporcuların Denetim Odakları ve Atletik Yeterliliklerini Algılama Düzeyleri. I. Gazi Beden Eğitimi ve Spor Bilimleri Kongresi. (26-27 Mayıs, Ankara), Bildiriler: 2. Cilt, Ed.: İ. Yırdıran, Ankara, s. 404-409.
20. Kumar, A., Pathak, N. ve Thakur, G. P. (1985). Death Anxiety and Locus of Control in Individual, Team and Non-athletes. *International Journal of Sport Psychology*, 16, 280-288.
21. Lynn, R., Phelon, J., ve Kiker, V. (1989). Belief in Internal-external Control of Reinforcement and Participation in Group and Individual Sports. *Perceptual and Motor Skills*, 29, 551-553.
22. Mark, M., Mutrie, N., Brooks, D., ve Harris, D. (1984). Causal Attributions of Winners and Losers in Individual Competitive Sports. Toward a Reformation of the Self-serving Bias. *Journal of Sport Psychology*, 6, 184-196.
23. Marsh, H. W. ve Sonstroem, R. J. (1995). Importance Ratings and Specific Components of Physical Self-concept: Relevance to Predicting Global Components of Self-concept and Exercise. *Journal of Sport and Exercise Psychology*, 17, 84-104.
24. Marsh, H. W. (1998). Age and Gender Effects in Physical Self-concepts for Adolescent Elite Athletes and Non-athletes: A Multicohort-multioccasion Design. *Journal of Sport & Exercise Psychology*, 20, 237-259.
24. Oyar, Z. B., Kirazcı, S., ve Aşçı, F. H. (1999). Causal Attribution of Young Male and Female Track and Field Athletes. XI. Balkan Congress of Sports Medicine. Antalya.
25. Phillips, D. (1984). The Illusion of Incompetence Among Academically Competent Children. *Child Development*, 55, 2000-2016.
26. Rotter, J. B. (1954). *Social Learning and Clinical Psychology.* New Jersey: Prentice-Hall.
27. Rudisill, M. E. (1988). Sex Differences in Various Cognitive and Behavioral Parameters in a Competitive Situation. *International Journal of Sport Psychology*, 19, 296-310.
28. Sonstroem, R. J. (1998). Physical self-concept: Assessment and External Validity. *Exercise and Sport Science Reviews*, 26, 133-164.
28. Spink, K., ve Roberts, G. (1980). Ambiguity of Outcome and Causal Attributions. *Journal of Sport Psychology*, 2, 237-244.
29. Tenenbaum, G., ve Furst, D. (1985). The Relationship Between Sport Achievement Responsibility, Attribution and Related Situational Variables. *International Journal of Sport Psychology*, 16, 254-269.
30. Weiss, M.R., McAuley, E., Ebbeck, V., & Wiese, D. M. (1990). Self-esteem and Causal Attributions for Children's Physical and Social Competence in Sport. *Journal of Sport & Exercise Psychology*, 12, 21-36.
31. White, S. A. (1993). The Effect of Gender and Age on Causal Attribution in Softball Players. *International Journal of Sport Psychology*, 24, 49-58.